

L. BALOGH BÉNI

AZ „IDEGHÁBORÚ” KEZDETE

Magyar–román tárgyalások 1940 őszén

Ha a magyar–román viszony alapkérdésének a 19. század első felétől a 20. század közepéig terjedő időszakban a régióban betöltött szerepekért folytatott küzdelmet tekintjük,¹ úgy ennek lényegét, némi leegyszerűsítéssel, Erdély birtoklásának a kérdése jelenti. Az 1940. augusztus 30-án kihirdetett második bécsi döntés a magyar revíziós igények részleges kielégítésével – rövid, átmeneti időre – lezárt egy korszakot, amely az 1920-as trianoni békeszerződéssel vette kezdetét. Erdély megosztása Románia és Magyarország között mintegy négy évre megváltoztatta a két állam korábbi „szereposztását”: Észak-Erdély elcsatolását követően a területi *status quó*t addig mereven védő Románia lett az, amely – a bécsi döntést meghozó tengelyhatalmak határozott tiltása ellenére – egyre nyitabb revíziós politikát folytatott Magyarország irányába. A helyzetet bonyolította, hogy a magyar külpolitika sem tekintette véglegesnek az új határt, és Erdély északi felének megtartása mellett hosszabb távon (burkoltan) a nagyobb és gazdagabb déli rész megszerzését is célul tűzte ki maga elé.²

Bár 1944. augusztus 23-ig azonos szövetségi rendszerhez tartoztak, a két ország kapcsolata e négy év során a mélypontra süllyedt. A gazdasági-kulturális együttműködés gyakorlatilag megszűnt, és bár a formális diplomáciai kapcsolatok fennmaradtak, mindkét állam vezetése csak a megfelelő alkalomra várt, hogy akár békés úton (közvetlen német–olasz beavatkozással vagy a világháborút követő békerendezésen), akár egy esetleges egymás ellen viselt háború révén „leszámoljon” a másik féllel, érvényesítve területi és politikai követeléseit. Ráadásul a Romániában maradt mintegy félmillió magyar és a Magyarországhoz került több mint egymillió román kisebbség a két állam „tűszává” vált: mindkét fél ugyanis egyfajta politikai eszközzé degradálta e kisebbségeket, felismerve a bennük rejlő zsarolási potenciált; ezzel összefüggésben már 1940 őszén utat nyitottak az ún. „kölcsonösségi kisebbségi politikának”, amely szinte elviselhetlenné tette a kisebbségi létet a határ mindkét oldalán.

Lényegében e két fontos kérdéskör: a (kezdetben legalábbis) csupán burkoltan megfogalmazott, de – főleg román részről – rendkívüli súllyal bíró területi követelések, és ezzel összefüggésben a nyíltan jelentkező kisebbségi kérdés megoldatlansága terhelte az 1940–1944 közötti román–magyar viszonyt. Mindkét állam külpolitikájának középpontjába – a korábbi időszakokhoz képest még inkább – Erdély kérdése, illetve ennek kapcsán a román–magyar viszály került, és ez összhangban állt a két országban uralkodó türelmetlen közhangulattal. Elsősorban Bukarestben szinte alapelve

---

1 Bárdi Nándor: *A szupremácia és az önrendelkezés igénye. Javaslatok, tervek, az erdélyi kérdés rendezésére (1918–1940)*. In uő (szerk.): *Források és stratégiák*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1999, 31. p.

2 L. Balogh Béni: *A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2002, 5–6. p.

vált, hogy a legcsekélyebb engedményt sem szabad tenni a másik fél javára, még akkor sem, ha az saját szempontból is hasznos lenne, nehogy gyengeségnek, „kapitulációnak” tűnjék a gesztus. Találó az a korabeli román jellemzés, amely az „idegháború” fogalmával írta le a két ország közötti viszonyt.³ Mai szóhasználattal élve: az 1940–1944 közötti magyar–román viszony alakulása klasszikusan a „nulla összegű játék” dinamikáját követte,⁴ ahol a megbékélés, a kompromisszum csaknem lehetetlen volt.

A szinte csak egy pontra (azaz Erdélyre, ill. a magyar–román viszonyra) koncentrált „csörlátás” mind a magyar, mind a román külpolitika tisztánlátását és rugalmasságát csökkentette,⁵ s ez egyebek mellett azzal a következménnyel járt, hogy a két ország vezetése – Hitler kegyeiért versengve – végletesen elkötelezte magát a tengelyhatalmak mellett, és egymást túllícitálva vett részt azok oldalán a háborúban. Ez végül Magyarország számára járt végzetes következményekkel, mivel nem volt képes szakítani a veszítésre álló tengelyhatalmakkal, amelyek kezéből 1940. augusztus 30-án visszakapta Észak-Erdélyt (is). Románia viszont 1944. augusztus 23-án azzal a reménnyel állt át – a puccsal hatalomra került új, németellenes politikai garnitúra vezetésével – a szövetségesek oldalára, hogy Észak-Erdélyt immár nem Hitlertől, hanem a győztes nagyhatalmaktól fogja visszakapni.

*

Tanulmányunkban az 1940–1944 közötti magyar–román kapcsolatok egy rövid korszakát kívánjuk bemutatni, amely a második bécsi döntés kihirdetésétől az ún. magyar–román likvidációs tárgyalások 1940. október 10-i megszakadásáig tartott. Az alig több mint egy hónapig tartó időszak vizsgálata azért is fontos, mert ekkor kristályosodott ki a két ország egymással szemben követett stratégiai és taktikai irányvonala, amely kisebb-nagyobb változásokkal ugyan, de 1944 őszéig érvényes maradt. Ekkor dőlt el, képes lesz-e a két állam egyfajta *modus vivendi* kialakítani egymással, és az alapvető érdekelletétek dacára megteremtik-e – a gazdasági racionalitás vagy az egymás kisebbségeivel való korrektt bánásmód alapján – a minimális együttműködés feltételeit.

Igyekszünk feltárni az Erdéllyel kapcsolatos és a kétoldalú viszonyt illető korabeli magyar és román politika fontosabb mozgatórugóit, azok mélyebb motivációit. Választ keresünk arra a kérdésre, milyen kihatásai voltak a kölcsönösségi nemzetiségi politikának a két ország viszonyára. Lesz olyan kérdés, amelyikre nem találunk végleges választ, így az további levéltári kutatást igényel. Írásunkban nem az események átfogó, kronológikus bemutatására törekszünk, hanem csupán egy-egy fontosabbnak gondolt kérdéskört próbálunk vázlatosan bemutatni.

3 Valeriu Pop meghatalmazott miniszter, a bukaresti külügyminisztérium beosztottja, Ion Antonescu államvezető bizalmasa, akinek román oldalon döntő szava volt a magyar–román kapcsolatok alakítása terén 1940–1942 között, többek között ezt írta egy 1941. február 7-i referátumában: „...6. Románia és Magyarország között valóságos idegháború zajlik. Az fogja hamarabb elveszíteni a harcot, aki hamarabb elveszíti a türelmét. Romániának jelenleg nincs egyetlen komoly gazdasági vagy politikai oka sem, amely egy kapituláció kezdetét jelenthető kezdeményezésre ösztönöznék...” Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (A Román Külügyminisztérium Levéltára, Bukarest. A továbbiakban: Arh. M.A.E.), fond 71/ Transilvania, vol. 49/1., f. 27.

4 Benkő Levente e kifejezést az 1918 utáni magyar–román viszony, illetve a magyar és a román nemzetiségpolitikák jellemzésére használja. Benkő Levente: Magyar nemzetiségi politika Észak-Erdélyben (1940–1944). *Pro Minoritate*, 2002. 3. sz. 33. p.

5 A hasonló „genetikai hibákkal” küszködő, 1920 utáni magyar revizionista külpolitikát Zeidler Miklós írja le plasztikusan. Lásd Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Budapest, Osiris Könyvkiadó, 2001, 56–58. p.

A második bécsi döntés fogadtatása és következményei

A döntés híre szögesen ellentétes hatást váltott ki a magyar és a román közvéleményben, előrevetítve a két ország külpolitikájában hamarosan bekövetkező radikális fordulatot, a területi revízióval kapcsolatos „szereposztás” már említett megváltozását. Az „anyaországi” és az észak-erdélyi magyar közvélemény túlnyomó többsége euforikusan, kitörő lelkesedéssel fogadta a hírt, és a trianoni békeszerződés részbeni jóvátételének tekintette a nagyhatalmi döntést. Rövidesen azonban felerősödtek az elégedetlenkedő hangok, amelyek kevesellték az elért eredményt és Dél-Erdélyt is kezdték visszakövetelni. Tény, hogy sem a kormány, sem a közvélemény nem tekintette befejezettnek az erdélyi revíziót, bár a tengelyhatalmakra s a Romániának nyújtott német–olasz területi garanciára való tekintettel ezt nem lehetett hivatalosan hangoztatni.⁶

Romániában mérhetetlen felháborodást keltett a bécsi döntés híre, és valósággal sokkolta a román lakosságot. A kétségtelenül súlyos területi veszteség⁷ ténye mellett ehhez még az is hozzájárult, hogy a közvéleményben 1940 nyarán nem tudatosult kellőképpen az országot minden oldalról fenyegető veszély nagysága, az erdélyi területi revízió elkerülhetetlensége, és így azt a hír teljesen váratlanul érte. Annál is inkább, mivel 1940 nyarán az írott sajtó és a bukaresti rádió a „területi integritás”, a „határok minden áron való megvédése” üres jelszavaitól visszhangzott, s egyre szaporodtak az éles magyarellenes kirohanások. A nagyhatalmi döntést közvetlenül megelőző időszakban a bukaresti kormány is csupán minimális határkorrekcióban gondolkodott, és – bízva Hitler ez irányú támogatásában – a magyarok által szorgalmazott területi elvvel szemben az etnikai elvre, a lakosságcsere szükségességére helyezte a hangsúlyt.⁸

A második bécsi döntésnek Romániában mélyreható belpolitikai következményei lettek, amelyek óhatatlanul kihatottak időszakunkban a magyar–román viszonyra is. Bár a bukaresti rádió csak augusztus 31-én tájékoztatta a román közvéleményt a Bécsben történekről, a hír már 30-án futótűzként terjedt el. Több napon át tartó tüntetések kezdődtek országsszerte, az utcai zavargásokat számos német- és magyarellenes incidens is tarkította. Nem csillapította a felháborodást a Bécsből hazatért két román küldött, Mihail Manoilescu külügyminiszter és Valeriu Pop augusztus 31-i, ill. szeptember 1-jei rádióbeszéde sem, amelyben a két politikus rámutatott: a döntőbíráskodás esetleges visszautasítása többfrontos háborúba sodorta volna Romániát, ez pedig az ország létét veszélyeztette volna. A népharag eleinte a tengelyhatalmak és Magyaror-

6 A bécsi döntés kihirdetésének másnapján tartott minisztertanácsi ülésen Teleki Pál miniszterelnök kijelentette: „Revíziós propagandát Románia irányába – éppúgy, mint Szlovákiával szemben, melynek határait Németország szintén garantálta – a jövőben nem folytathatunk.” Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) K 27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1940. augusztus 31.

7 Kevesebb, mint három hónap alatt, 1940. június 28-a és szeptember 7-e között Románia elvesztette lakosságának és területének egyharmadát: Besszarabiát és Észak-Bukovinát a Szovjetuniónak, Észak-Erdélyt Magyarországnak, míg Dél-Dobrudzsát, az ún. Cadrilaltert Bulgáriának volt kénytelen átadni egyetlen puskalövés nélkül. Nagy-Románia széteséséről lásd újabban Scurtu, Ioan (coord.): *Istoria Românilor. Vol. VIII. România întregită (1918–1940)*. [A románok története. VIII. kötet. A kiegészült Románia, 1918–1940.] București, Editura Enciclopedică, 2003, XV. fejezet, 565–598. p.

8 Hosszú távon a „román nemzet bölcsőjének” tartott Erdély egy részéről való kényszerű lemondás valósággal traumatizálta a nemzetet. Még jobban felkorbácsolta a régi magyarellenes indulatokat és elfogultságokat, újabb hisztériákat gerjesztett. Utólag mintegy igazolta a magyarokkal szembeni félelmeiket és előítéleteket, s táptalajt adott a „magyar veszélyt” hirdető mítoszoknak, a szinte napjainkig ható félelemnek, hogy a magyar irredentizmus el akarja szakítani Erdélyt „az ország testétől”. (L. Balogh: *A magyar–román kapcsolatok...* i. m. 307. p.)

szág, szeptember 2-át követően pedig II. Károly király és rendszere ellen irányultak.⁹ Az országban hatalmi harc robbant ki, melynek eredményeként a Berlin által támogatott Ion Antonescu tábornok miniszterelnök lett, Károly pedig szeptember 6-án lemondott, majd másnap elhagyta az országot. Szeptember 14-én kikiáltották a „nemzeti-legionárius” államot; Antonescu a fasiszta Vasgárdával, azaz a „legionáriusokkal” alakított kormányt, és teljhatalmú „államvezető” lett. Antonescu hatalomra kerülésével egyrészt az állami politika szintjére emelték az antiszemitizmust, és féktelen vasgárdista terror vette kezdetét,¹⁰ másrészt viszont véget vetettek a polgárháborúval fenyegető anarchiának, amely a megkisebbedett Románia teljes szétesésének a kockázatát is magában hordozta.

Külpolitikai programjában 1940. szeptember elején Antonescu a Németországgal való legszorosabb együttműködést hirdette, vállalva – a román állam fennmaradása érdekében – a második bécsi döntés végrehajtását, a román közigazgatás és a hadsereg kivonását az átadandó Észak-Erdélyből. (Hosszabb távon azonban sosem mondott le a bécsi döntés revíziójáról.) Vele szemben az ellenzéki, angolbarát Iuliu Maniu, az egyik legnépszerűbb és legtekintélyesebb román politikus, augusztus végén és közvetlenül a bécsi döntést követő napokban, a területátadással szembeszegülő nemzeti ellenállás híve volt, s hajlandó lett volna a körvonalazódó erdélyi fegyveres mozgalom élére állni.¹¹ Megválaszolásra vár még a kérdés: miért tett le Maniu az ellenállás gondolatáról már szeptember elején, teljesen visszavonulva a nyilvánosság elől, átmene-kítve vagyonát és családját Észak-Erdélyből Romániába, még a honvédség bevonulá-sának kezdete előtt?¹²

9 Uo. 304–307. p.

10 Antonescu mintegy öt hónapig kormányzott együtt a Vasgárdával. A köztük lévő, egyre növekvő ellentétek az 1941. január 20-án kirobbant vasgárdista lázadásban csúcsozódtak ki, amelyet Antonescu – Berlin jóváhagyásával – néhány nap múlva leverte. Romániában februártól hivatalosan is megszűnt a legionárius állam, helyét Antonescu tábornok katonai diktatúrája vette át. Minderről magyarul Szász Zoltán: *A románok története*. Budapest, Bereményi Könyvkiadó, é. n., 150–155. p.

11 Korabeli román titkosszolgálati jelentés szerint Maniu szeptember 1-jén üzenetet küldött a bukaresti brit követnek, miszerint „akármilyen is lesz a helyzet, a magyaroknak egy talpalatnyi föld sem lesz átadva Erdélyből, az ellenállás időben elő van készítve”. Arhivele Naționale Istorice Centrale (Nemzeti Történelmi Központi Levéltár, Bukarest. A továbbiakban: Arh. N.I.C.), fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinet militar Ion Antonescu (a továbbiakban: fond PCM, Cab. Mil. I. Ant.), dos. 117/1940., f. 231. Valeriu Pop visszaemlékezései szerint Maniu kiadta a parancsot az ellenállásra, és a lakosság felfegyverzését szorgalmazta. Grigore Popa egyetemi tanár szeptember elejére meg is szervezett egy 4000 emberből álló, puskákkal és gépfegyverekkel felszerelt csapatot, amelyhez a kiürítési parancsot megtagadó katonai alakulatoknak kellett volna csatlakozniuk. Lásd Pop, Valeriu: *Amintiri politice 1936–1945*. [Politikai emlékek 1936–1945.] București, 1999, Editura Vestala, 106. p. Maniu szervezkedésére vonatkozó magyar értesülések: *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához, 1936–1945. V. kötet* (a továbbiakban: DIMK, V. kötet). Összeállította Juhász Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982. 337. sz. irat és a 340. sz. irat 1. sz. melléklete.

12 A kérdésre az általunk ismert és eddig megjelent, román nyelvű Maniu-monográfiák sem adnak választ. (Stan, Apostol: *Iuliu Maniu. Biografia unui mare român*. [Iuliu Maniu. Egy nagy román életrajza.] București, 1997, Editura Saeculum I. O.; Scurtu, Ioan: *Iuliu Maniu. Activitatea politică*. [Iuliu Maniu. A politikai tevékenysége.] București, Editura Enciclopedică, 1995, Editura Enciclopedică.) Egy szeptember 3-i román titkosszolgálati jelentés szerint Maniu az ellenállás kirobbantása előtt Antonescu támogatását is szeretne volna megszerezni. (Arh. N.I.C., fond PCM, Cab. Mil. I. Ant., dos. 117/1940., f. 218.) Ha ez az értesülés igaz, akkor Antonescu feltételezhető ellenzése is hozzájárulhatott Maniu szándékának megváltozásához. Maniu azonban ettől függetlenül is arra a következtetésre jutott, hogy kalandor tervével – amelyet az angol titkosszolgálat is támogatott – kockára teszi országa létét.

Megegyezés a döntés végrehajtásáról

A második bécsi döntés végrehajtása már Antonescu hatalomra kerülése előtt elkezdődött. Manoilescu külügyminiszter szeptember 3-án biztosította Bárdossy Lászlót, a bukaresti magyar követet, hogy „döntőbíró-sági határozatról lévén szó, azt *rendben végre kell hajtani*”.¹³ A román kormány ugyanakkor egy sor diplomáciai javaslattal próbálta enyhíteni a számára váratlanul szigorúnak bizonyult döntés hatásait. Kérte a tengelyhatalmaktól, hogy Észak-Erdélyt ne magyar, hanem német–olasz csapatoknak adják át, továbbá olasz és német konzuli védelmet javasolt a magyar uralom alá került román lakosság számára. Megkísérelte elérni a magyar kormánytól, hogy az átadandó terület kiürítésére és megszállására a döntőbíró-sági határozat¹⁴ második pontjában megszabott 14 napos határidőt ne augusztus 30-ától számítsák, hanem az átadásra vonatkozó konkrét magyar–román megállapodás napjától. A kezdeményezések sikertelenek maradtak.¹⁵

1940. szeptember elején Románia még érdekeltnek mutatkozott a Bécsben kihirdetett új magyar–román határ kölcsönösen előnyös módosításában. A már említett találkozáson Manoilescu például megjegyezte Bárdossynak, hogy megfelelő területi kompenzáció ellenében esetleg változtatni lehetne a magyar fél számára hátrányos Kolozsvár–Marosvásárhely közötti új határszakaszon, amely elvágtá az összeköttetést a Székelyfölddel.¹⁶ Csáky István magyar külügyminiszter is bízott abban, miszerint „barátságos megegyezéssel” meg lehet a határ egyes szakaszait változtatni, „különös tekintettel arra, hogy minél több román maradjon odaát és minél több magyar kerüljön vissza”. Szeptember 8-i számjeltávirata szerint a térképtervezete már készen is állt.¹⁷

A konkrét magyar elképzelést nem, a román viszont ismerjük. Eszerint a majdnem szintiszta román lakosságú Naszód vidéke román fennhatóság alatt marad, Kis-Küküllő megye magyar és vegyes lakosságú nyugati része viszont Magyarországhoz kerül.¹⁸ Hasonló javaslattal állt elő Bukarestben Gyárfás Elemér, Kis-Küküllő vármegye egykori főispánja, a dél-erdélyi magyarság 1940–1944 közötti vezetője is.¹⁹

Pontosan nem tudjuk, miért kerültek le igen gyorsan a napirendről a fenti elképzelések. Feltételezzük, hogy döntő szerepe lehetett ebben a bukaresti hatalomváltásnak: az új vezető, Antonescu tábornok ugyanis Magyarországgal szemben kéréletlenül magatartást tanúsított, és kizárta a megegyezés lehetőségét minden olyan kérdésben, amely az „ösellenségnek” tekintett szomszéd ország számára is előnyös lehetett.

A döntőbíró-sági határozat második pontjának értelmében felállítottak egy magyar–román katonai bizottságot. A szeptember 1-től 15-ig tartó tárgyalások²⁰ célja a fenti pa-

13 L. Balogh: *A magyar–román kapcsolatok...* 11. melléklet, 390. p.

14 Magyar nyelvű szövegét lásd uo. 10. sz. melléklet, 388–390. p.

15 Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 370., 21–22. f.

16 L. Balogh: *A magyar–román kapcsolatok...* 11. melléklet, 390. p.

17 Csáky István számjeltávirata, 1940. szeptember 8. MOL K 63 1940-27/7-2., 254. cs.

18 Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 51., f. 169–172.; Bárdossy számjel-telefonsürgönye, 1940. szeptember. 4. MOL K 63 1940-27/7-2., 254. cs.

19 Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 51., f. 168.; Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 50., f. 215–217.

20 Terjedelmes monográfiájában, amely főleg a munkásmozgalmi szempontokra helyezte a hangsúlyt, e tárgyalásokról Csatári Dániel csupán annyit írt, hogy „a szeptember elsején összeülő, a kiürítés és megszállás rendjét megállapító katonai vegyes bizottság szeptember 6-ig minden lényeges kérdésben megegyezett”. Csatári Dániel: *Forgószélben (Magyar–román viszony 1940–1945)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968, 35. p.

ragrafus szerint a kiürítés és a megszállás egyes szakaszainak, illetve módozatainak a megállapítása volt. A Náday István altábornagy és Corneliu Dragalina román hadosztálytábornok által vezetett két küldöttség összesen kilenc alkalommal ülésezett, a tárgyalások első szakaszában legtöbbször a Nagyvárad melletti Bors községben.²¹

Már az első nap megállapodás született arról, hogy a magyar csapatok előrenyomulása szeptember 5-én kezdődik, és 13-án fejeződik be. A második nap (szeptember 2.) a kiürítés és a megszállás részletes szabályozásáról állapodtak meg, továbbá a bécsi döntés által az 1:500 000-es arányú térképen meghúzott határvonalat átvitték 1:75 000-es térképre. Leszögezték, hogy az így meghúzott határ lesz a katonai demarkációs vonal a végleges határ-megállapításig, és ezt a vonalat ideiglenes jelekkel fogják jelölni a terepen. Szeptember 4-én a bizottság elhatározta, hogy a megszállás időtartama alatt is folytatja működését. Másnap, a Debrecenben tartott ülésen, a két fél méltatta a tárgyalásokat uraló légkört, a „kölcsonös megértés szellemét”. Ennek jele volt az is, hogy a román fél engedélyezte a magyar vasúti átmenő forgalmat („péage”) Kolozsvár és a Székelyföld között szeptember 14-étől 20-ig. Az utolsó, 15-ei ülésen a román küldöttség leszögezte: kormánya legkésőbb szeptember 25-étől kezdve visszaszolgáltatja az átengedett terület lakosaitól a korábbi rekvirálások során eltulajdonított javakat. Végül megállapodtak, hogy mivel a magyar csapatok befejezték az átengedett terület megszállását, a magyar–román katonai bizottság is befejezi működését, s a továbbiakra is megoldásra váró kérdéseket a már Budapesten folyó, ún. likvidációs tárgyalásokon vitatják meg.

A katonai bizottság tárgyalásain valóban sikerült a legtöbb technikai jellegű kérdést megoldani, azonban már itt felvetődött több olyan súlyos probléma, amely a későbbiek folyamán megterhelte a magyar–román viszonyt. Ilyen volt például a döntőbírói határozat 2. pontjának azon kitétele, mely szerint a románok által kiürítendő területeket „rendes állapotukban” („in ordnungsgemässer Zustand”) kell Magyarországnak átadni. A magyar fél ezt úgy értelmezte – az első bécsi döntés korábbi jogértelmezése alapján is: helyesen –, hogy a kivonuló román közigazgatás az állami, községi javakat sértetlenül hagyja meg a helyükön, ellenkező esetben szolgáltatassa azokat vissza, a vasúti gördülőanyagot pedig arányosan osztozzon a két fél. A román küldöttség – felhatalmazás híján – a katonai tárgyalások során nem foglalt állást az ügyben, magyar részről viszont felsoroltak olyan eseteket, amelyek közhasznú üzemek és gyárak leszerelésére, vasúti műhelyek kiürítésére vonatkoztak.²²

A kisebbségi kérdés kiéleződése 1940 őszén

A legélesebben jelentkező kérdés már szeptember elején is a kisebbségi probléma volt, és ezzel összefüggésben a kivonuló román és a bevonuló magyar katonaság ál-

21 A kilenc jegyzőkönyvet magyar fordításban lásd MOL K 64 1940-27/a-I-4913, 86. cs. Az első öt jegyzőkönyv magyar nyelvű szövegét közli: DIMK, V. kötet, 335., 336., 340–342. sz. iratok.

22 Lásd pl. a szeptember 3-i és 13-i jegyzőkönyv mellékleteit. (MOL K 64 1940-27/a-I-4913, 86. cs.) A kivonuló román csapatok szinte a teljes vasúti mozgóanyagot elszállították, az állami épületek, kaszárnyák egy részét kiürítették (Beszámoló jelentés..., 1940. szeptember 18. MOL K 53-I-1940-35), kórházak berendezéseit vitték magukkal. Az egykori szemtanú, Petru Groza szerint a bécsi döntés után, de még a magyar bevonulás előtt „végeláthatatlan oszlopokban vonultak teherautók, vonatok, szekerek az átadott Észak-Erdély felől a megmaradt Dél-Erdély felé, megrakva bútorokkal, iskolapadokkal, klinikai felszerelésekkel, leszerelt kórházakkal, fantasztikus változatosságban”. Groza, Petru: *A börtön homályában. Malmaison, 1943–1944 telén.* Budapest, Gondolat Kiadó, 1986, 162–163. p.

tal elkövetett atrocitások kérdése. Magyar értesülések szerint szeptember elején elszéledt román katonák Máramarosszigeten fosztogattak és gyűjtogattak, Szatmárnémetiben magyar tüntetők közé lőtt a román katonaság, Bihardiószegen a helyi lakosokból alakult magyar nemzetőrség egyik tagját egy román katona lelőtte. De nemcsak a katonák erőszakoskodtak. Brassóban szeptember 1-jén a bécsi döntés ellen tüntető vasgárdisták egy székely legényt agyonvertek, a kolozsvári tüntetéseken több magyart és egy németet sebesítettek meg, a magyar színház ablakait pedig bevették.²³ Román adat szerint Arad utcáin szeptember 2-án – „hazafias dalokat” énekelve – mintegy 400 román tüntetett, és 12 magyar bolt ablakát törte be.²⁴ Valószínűsíthető, hogy a visszavonuló román katonai és polgári hatóságok az észak-erdélyi magyarság köréből túszoikat is vittek magukkal Romániába.²⁵

Egy-két magyar atrocitás már a bevonulás előtt is történt – szeptember 4-i hír szerint²⁶ a helybeli lakosság Csíkszentgyörgyön a román adóvégrehajtót, Csíkszentmártonban a csendőrormestert ütötte agyon –, ezek száma szeptember 5-ét követően szaporodott meg.²⁷ Felelős magyar tényezők ugyanakkor Erdély-szerte nyugalomra és méltóságteljes magatartásra intették a lakosságot, s Teleki Pál miniszterelnök is többször felhívta a figyelmet a nagy tapintatot igénylő kisebbségi kérdés helyes, méltányos kezelésére. A Horthy Miklós kormányzónak írott, szeptember 1-jei levelében például arra figyelmeztetett, hogy tapasztalatai szerint az anyaországbeli magyarok a „[románokat] mind kiirtjuk, kikergetjük ideológiájában élnek”, és ez egészen más, mint amit Erdélyben helyes alkalmazni, de az erdélyi magyarok felfogásától is különbözik. A magyar fővezérség augusztus 31-én kijelölt irányelvei is a kisebbségekkel szembeni korrekt magatartást írták elő, kiemelve: „*a csapatokat ki kell oktatni, hogy egyéni akcióktól tartózkodjanak... Egyéni bosszúk kielégítését meg kell tiltani és akadályozni*”. Igaz, ellenszegülés vagy fegyveres ellenállás esetére a fővezérség kíméletlen megtorlást helyezett kilátásba.²⁸

A bevonulás során elkövetett legsúlyosabb románellenes atrocitásokra szeptember 9-én a szilágysági Ördögkúton (mintegy 80 halott) és a szeptember 13-ról 14-ére virradó éjszaka Ipp faluban (154 halott) került sor, miután rálöttek a bevonuló honvédségre. Bánffyhunyadon szeptember 10-én a tömeg meglincselt a helyi görögkeleti papot és egy román rendőrt,²⁹ Kolozsváron pedig a bevonulást követő első éjszaka rendbontásra, kődobálásra került sor, román nyelvű cégtáblákat rongált meg a tüntető tömeg.³⁰

23 Balogh Béni: A magyar–román viszony és a kisebbségi kérdés 1940 őszén. *Limes*, 1996. 3. sz. 80. p.

24 Arh. N. I. C. fond PCM, cab. Mil. I. Ant. dos. 117/1940., f. 213.

25 Ezt az 1940 szeptemberében-októberében Budapesten tárgyaló Valeriu Popnak mondták el az őt meglátogató észak-erdélyi román püspökök. Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 46., f. 345. Bárdossyhoz már ezt megelőzően eljutottak ilyen hírek, szeptember 3-án szóvá is tette Manoilescunak. (L. Balogh: *A magyar–román kapcsolatok...* I. m. 12. melléklet, 391. p.)

26 Balogh: *A magyar–román viszony és a kisebbségi kérdés...* i. m. 81. p.

27 A témára vonatkozóan lásd Illésfalvi Péter: „Édes Erdély itt vagyunk...” Az erdélyi bevonulás során történt atrocitásokról. *Pro Minoritate*, 2004. 1. sz. 58–78. p.; uő: Atrocitások az 1940-es erdélyi bevonulás során. *Rubicon*, 2005. 6. sz., 33–38. p.; Szavári Attila: Az észak-erdélyi magyar reintegráció kezdete (1940. szeptember–október). *Székelyföld*, 2005. 4. sz. <http://www.hargitakiado.ro/toc.php?sza-m=200504>.

28 Balogh: *A magyar–román viszony és a kisebbségi kérdés...* i. m. 81. p.

29 Ez utóbbi esetről lásd Varga János: Levente és értelmezője nyomán. In Rác István (szerk.): *Tanulmányok Erdély történetéről*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1988., 220–222. p.

30 L. Balogh: *A magyar–román viszony és a kisebbségi kérdés...* i. m. 82. p. A kolozsvári rendbontásról két román szemtanú beszámolóját lásd Arh. N.I.C., fond PCM, Cab. Mil. I. Ant., dos. 124/1940., 3–7. f., 13. f.

Szeptember 13-a után is számos románellenes atrocitásra került sor, a honvédek, a karhatalmi erők több tucat román nemzetiségű lakost végeztek ki.³¹ Számos alkalommal a felszabadult területek magyar lakossága vett elégtételt – többnyire veréssel – egykori elnyomóin, „a kegyetlen [román] csendőrmesteren, a csaló perceptoron”.³² „Meg kell állapítani, hogy a bevonuló és felszabadító honvédség sokszor hevült, sokszor pajkos lelkesedése alkalmat adott, csendes biztatás formájában arra, hogy a falu népe jogos sérelmeiért elégtételt vegyen, mert amíg a csendőr meg nem érkezik a rendfenntartás átvételére, a katonák véleménye szerint több minden meg van engedve” – áll egy korabeli magyar egyházi jelentésben.³³

Összegezve: az Észak-Erdélyben 1940. november 26-ig érvényben lévő katonai közigazgatás teljesen alkalmatlannak bizonyult a nemzetiségi kérdés tapintatos kezelésére, és végzetesnek bizonyult intézkedéseivel jelentősen hozzájárult a magyar–román viszony elmérgesedéséhez.³⁴

Ami a román felet illeti, a bosszúvágytól sem mentes, indulatokkal terhelt romániai légkörben már a bécsi döntés másnapján elkezdődött a dél-erdélyi és ókirályságbeli magyar alkalmazottak elbocsátása, az országból való kiűzése. Kormányutasításra tömegesen kezdtek áthelyezni a magyar származású vasutasokat, pénzügyi és igazságügyi tisztviselőket a kiűrés előtt álló, de még román közigazgatású észak-erdélyi területre, azzal a rendelkezéssel, hogy negyvennyolc órán belül induljanak el kijelölt helyükre. Csak Piski községben több mint háromszáz magyar vasutast helyeztek át közvetlenül a bécsi döntés után Észak-Erdélybe.³⁵ „Törvényes” formát adva az eljárásnak, a román hivatalos közlöny, a *Monitorul Oficial* is közölte az áthelyezési rendeleteket, de antedatálva, 1940. augusztus 30-a előtti dátumokkal. Petru Groza szavaival élve, ezzel megkezdődött „az áthelyezések kevés intelligenciáról tanúskodó ravasz játéka a román kormány részéről”.³⁶

Bár szeptember 17-i nyilatkozatában Antonescu államvezető arra kérte a hatóságokat és minden románt, hogy óvakodjanak „az embertelen, törvénytelen és elhamarkodott tettektől”, és tanúsítsák a legkorrektebb magatartást a kisebbségekkel szemben,³⁷ a magyarellenességek nem csillapodtak, a dél-erdélyi magyarok elüldözése folytatódott. A romániai sajtóban ugyanakkor uszító és gyűlölködő hangú magyar-

31 Illéfalvi: „Édes Erdély...”... i. m. 66–68. p. Gheorghe Crutzescu budapesti román követ „biztos magyar forrásból” úgy értesült, hogy Erdélyből visszatérve gróf Bethlen György Budapesten kijelentette: a románok üldözése „borzalmas” és a katonai hatóságok élet és halál urai („taie și spînzură”), nem követik a magyar kormány mérsékeltre szólító rendelkezéseit. (Október 3-i távirat. Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 47., 31. f.) Más forrásunk nem erősíti meg Crutzescu értesülését.

32 Természetesen ellenkező előjelű esetre, a magyar lakosság „nemes magatartására” is volt számos példa, és nem egyszer éppen a magyar lakosság védte meg korábbi elnyomóit a bosszútól. Lásd Nagy András jelentése, Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár, 920/1940. p. sz. 20. p.

33 Uo. 20–21. p.

34 A katonai közigazgatás egyéb téren is alkalmatlannak bizonyult. „Az első napok hallatlan lelkesedését és áldozatkészségét hamarosan eljártottuk azokkal az intézkedésekkel, amelyek azt az érzést kelthették a felszabadult lakosságban, hogy a katonai közigazgatás őket elnyomja, diktatórikus hatalma alá hajtja és a várva várt szabadság helyett ismét csak megkötöttségeket mutat” – írta 1940 decemberében önkritikus hangon Hlatky Endre volt m. kir. kormány megbízott, majd Nagyvárad főispánja. (Észleletek a katonai közigazgatásról. Nagyvárad, 1940. december 13. MOL K 53-I-1940-561.)

35 Groza: i. m. 164. p.

36 Uo.

37 *Magyar Kisebbség*, 1940. október 1. 468. p.; *Külügyi Szemle*, 1940. november, 526. p.

ellenes kampány zajlott. Hisztérikus hangvételű írások számoltak be Észak-Erdély átadásáról és a magyar uralom bevezetéséről, apokaliptikus képet rajzolva az észak-erdélyi románság helyzetéről. Az atrocitásokat sokszor eltúlozva, felnagyítva állították be, máskor rémhíreket közöltek a „turáni vadsággal, pusztá szadizmusból elkövetett mézszárlásokról”.³⁸ Ezáltal a sajtó is nagyban hozzájárult a szenvedélyek felizálásához, a román lakosság „teljes felháborodásához”.³⁹ A romániai közhangulat „feltétlenül és sürgősen az atrocitások kategorikus beszüntetését” követelte az átadott területen, és a dél-erdélyi magyar kisebbség megleckéztetését szorgalmazta – áll egy októberi román hangulatjelentésben.⁴⁰

A kölcsönös indulatok még inkább elszabadultak 1940. október elején az ún. kölcsönösségi nemzetiségi politika elindításával. A Teleki-kormány, amely a Szent István-i nemzetiségpolitika jegyében mindvégig az erdélyi népek megbékélésének fontosságát hangsúlyozta, és 1940 őszén mérséklőleg lépett fel az észak-erdélyi katonai közigazgatással szemben, most a megtorlás útjára lépett. Október 4-én – válaszlépésként a Kürtös vasúti határállomáson várakozó dél-erdélyi magyar menekültekkel való kíméletlen román bánásmódra – a magyar kormány román lakosok tömeges kitoloncolását rendelte el: Nagyváradról 280 vezető román értelmiségit toloncoltak ki az országból tehervagonokban, míg Kolozsvárról háromszáz, találmra kiválasztott román családot kellett a rendelkezés értelmében a katonai hatóságoknak kiutasítani. A román viszontválasz még aznap megszületett: Antonescu kilátásba helyezte, hogy szükség esetén „összeszedik” a romániai magyarság vezetőit és koncentrációs táborokat létesítenek. Elrendelte, hogy azontúl csak annyi magyar nyelvű lap jelenhet meg, amennyi az átadott területen román nyelven.⁴¹

Teleki a „meg nem értéssel” és a „rosszakarattal” szembeni ideiglenes intézkedésnek szánta a kiutasításokat, olyan eszközt látva bennük, amelyet nem tekint „örökké fenntarthatónak állami kormányzatok számára”.⁴² Több mint két hónap távlatából visszanezve is úgy látta, hogy a magyar kormány az „első perctől kezdve” a megbékélés fontosságát hangoztatta, némi önkritikus éllel azonban hozzátette: „egyetlen egyszer veszítettük el az idők során türelmünket, akkor, amikor a magyarüldözések és kiutasítások túlságosan nagy méretet kezdtek ölteni”.⁴³

A magyar kormány 1940. október elején valóban „elveszítette a türelmét” az „idegek háborújában”, és ennek hosszabb távú nemzetiségpolitikai és diplomáciai kihatásai is voltak. Ami az elsőt illeti, a kölcsönösségi nemzetiségi politikát természetesen mind az észak-erdélyi román, mind a dél-erdélyi magyarok megsínylették. Gyárfás Elemér az Antonescu tábornokkal való második, 1940. november 9-i találkozója után „kétségbeesett esdeklő kérést” intézett a magyar kormányhoz, hogy az a „legsürgősebben és a legerélyesebben” intézkedjen az ottani románság érdekében, cserében

38 Benkó: i. m. 11. p.

39 Arh. N.I.C., fond Inspectoratul General al Jandarmeriei (a továbbiakban: fond IGJ), dos. 42/1940., f. 208. A tengelyhatalmak nyomására szeptember végén és október közepén is „sajtóbéke” állt be a két ország között, de egyik sem bizonyult tartósnak.

40 Arh. N.I.C., fond IGJ, dos. 20/1940., 250. f.

41 L. Balogh: *A magyar–román viszony és a kisebbségi kérdés...* i. m. 83. p. Kolozsvári román kitoloncoltak beszámolóját lásd Arh. N.I.C., fond PCM, Cab. Mil. I. Ant., dos. 124/1940., 1–12. f.

42 Gróf Teleki Pál miniszterelnök hozzászólása, Az 1939. évi június hó 10-ére kihirdetett Országgyűlés Felsőházának Naplója. I. kötet. 1940. október 5., 409. p.

43 *Esti Magyarország*, 1940. december 19. Gróf Teleki Pál beszéde a Felsőházban.

viszont „ajánlja a mi testi épségünket és vagyonunkat a román kormány védelmébe”.⁴⁴ A kisebbségek helyzetét javító gesztusok azonban mindkét oldalon elmaradtak, és így – Teleki eredeti szándékától eltérően – a két kormány nemzetiségpolitikájának a kölcsönös retorzió maradt a meghatározó pillére 1944 őszéig.

Diplomáciai téren a kisebbségi kérdés október eleji elmérgesedése is hozzájárult a Budapesten folyó magyar–román likvidációs tárgyalások megszakadásához, azon „felismeréshez”, hogy a két kormány közvetlen tárgyalások útján nem tud megegyezni, és csak a tengelyhatalmak beavatkozása járhat eredménnyel.

A magyar–román likvidációs tárgyalások

A döntőbíró-sági határozat hatodik pontja értelmében az állami fennhatóság változásából adódó minden részletkérdést magyar–román közvetlen tárgyalások útján kellett rendezni. A magyar kormány szeptember elején Budapestet javasolta a mielőbbi tárgyalások helyszínéül.⁴⁵ A román fél ezt elfogadta, és küldöttsége szeptember 13-án megérkezett Budapestre. A Vörnle János és Valeriu Pop⁴⁶ által vezetett ún. likvidációs tárgyalások szeptember 14-től október 10-ig tartottak, és kezdetben kilenc, később tíz albizottságban folytak. Az alábbi kérdéseket tárgyalták: 1) vasút; 2) posta-, távíró- és távbeszélőügylek; 3) pénzügyek; 4) kishatárforgalom; 5) a közüzemekkel, valamint az iparral és a nyersanyagellátással kapcsolatos kérdések; 6) iratcsere, bírói és közigazgatási ügyek; 7) kölcsönös amnesztia; 8) közlekedés és idegenforgalom; 9) a hadköteles személyek leszerelése, a rekvirált javak visszaszolgáltatása; 10) a menekültek kölcsönös visszafogadása; 11) határ-megállapítás.⁴⁷

Milyen előzetes elképzelésekkel vágott neki a két fél a tárgyalásoknak? Magyar részről először a döntőbíró-sági határozatban szereplő, a már említett „rendben átadandó” („in ordnungsgemässer Zustand”) kifejezés magyar értelmezését szerették volna elfogadtatni,⁴⁸ s csak ezt követően tárgyaltak volna a többi kérdéstről. Ezek közül is elsősorban azokról, amelyek „a napi életet alkotják és ennek következtében halasztást nem tűrhetnek”,⁴⁹ így elsősorban a gazdasági-technikai jellegű kérdésekről. A román kormány álláspontja szerint viszont a tárgyalások „legfontosabb és legsürgősebb” részét az észak-erdélyi románok jogi helyzete rendezésének, egy kisebbségi egyezmény megkötésének kell képeznie – fejtette ki Valeriu Pop Vörnlenek a tárgyalások megkezdése előtt négyszemközt.⁵⁰

A két elvi álláspont kibékíthetetlennek bizonyult. Szeptember 16-án Vörnle kijelentette Popnak, hogy elsősorban „a románok által kiürített területen elkövetett károk, lo-

44 MOL K 63 1940-27/7-II/2., 2653. (808.) sz., 253. cs. Gyárfás Elemér 1940. szeptember 19-én „írásban is leszögezett biztosítást” nyert arról, hogy „az észak-erdélyi románokkal szemben teendő kormányintézkedésekre nézve előzetesen meghallgatást fog nyerni” Budapesten. (MOL K 63 1942-27/7-I., 263. cs.) A megállapodást a kiutasítások kapcsán úgy tűnik, nem tartotta be a magyar kormány.

45 Csáky István számjeltávirata, 1940. szeptember 6., MOL K 63 1940-27/7-II., 254. cs.

46 Vörnle János 1938–1941 között a magyar külügyminiszter állandó helyettese volt. Valeriu Popról lásd a 3. jegyzetet. Pop vezette a román küldöttséget az 1940. augusztus 16–24. közötti Turnu Severin-i tárgyalásokon is.

47 MOL K 63 1940-27/7-I., 254. cs., sz. n.; Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL), HM 53.058/55.599/Elns.I-1940.

48 HL, VKF 4629/el. 1-1940. Értekezlet..., 1940. szeptember 9.

49 MOL K 63 1940-27/7., 254. cs. Vörnle-iratok. Napi jelentés, 1940. szeptember 14.

50 Vörnle-iratok. Napi jelentés, 1940. szeptember 14., MOL K 63 1940-27/7., 254. cs.; Arh. M.A.E., fond 71/ Ungaria, vol. 90., f. 62.

pások és rablások jóvátétele ügyében” kell megegyezni, és csak utána lehet tárgyalni egy kisebbségi szerződésről. Pop ezt nem tartotta jó módszernek, már csak azért sem, mert szerinte a magyar kisebbség jogi helyzete Romániában rendezve van, míg a magyarországi románok helyzetéről ez nem mondható el. A kisebbségi szerződésre azért is szükség van – érvelt –, „mert csak ez tudná mindkét oldalon pacifikálni a lelkeket és megteremteni a továbbiakhoz szükséges légkört”.⁵¹ Másnap Pop átnyújtott a magyar félnek egy kisebbségi tervezetet. Ez feltehetően politikai és területi autonómiát adott volna nemcsak az összefüggő tömbben élő Beszterce-Naszód és Máramaros megyei, de a szilágysági, valamint a Kolozs és Maros megyei románságnak is. Valószínű, hogy a magyarországi németekéhez hasonló státusz megadása is szerepelt a követelések között.⁵² Vörnle közölte: „ilyen alapon kevés kilátás van a megegyezésre”.⁵³

Az alapvető véleménykülönbség ellenére szeptember 18-án Popnak és Vörnlének mégis sikerült két kérdésben egyezsége jutnia, éspedig a kolozsvári s a nagyváradí román konzulátusok megnyitása ügyében (Magyarország cserében Brassóban és Aradon nyithatott képviselőket), valamint abban, hogy az észak-erdélyi románok számára – helyzetük végleges rendezéséig – egyfajta provizóriumot hoznak létre.⁵⁴ A provizórium azt jelentette (volna), hogy megnyitják a román elemi iskolákat, a két „nemzeti” egyház (a görögkeleti és a görög katolikus) szabadon működhet, az észak-erdélyi román püspökök a Felsőház tagjai lesznek, és a románság vezetői közül néhányat kooptálnak a Képviselőházba.⁵⁵

Időközben folytak a bizottsági tárgyalások is, ahol a szakértők megegyeztek néhány technikai kérdésben, vagy legalábbis közeledtek az álláspontok. Megállapodtak például a vasúti forgalom újraindítását érintő néhány ügyben, így a határátkelőhelyek kijelölésének kérdésében vagy a vám és a posta ügyében, továbbá megegyeztek a leszereltek kérdésében.⁵⁶

Nem egyeztek meg, de közel jutottak az egyezséghez a határmegállapító bizottság munkája során. Kezdetben igen nagyok voltak az ellentétek: a magyar fél a kataszteri elv alapján kisebb határkiigazításokat hajtott volna végre ésszerűségi okokból, míg a román delegáció kishatárforgalmi egyezmények megkötésével kívánta orvosolni az új határ által előidézett anomáliákat. Végül egy olyan megállapodás közelébe kerültek, amely 80%-ban a kataszteri elv alapján igazította volna ki a határt, Romániát pedig más határszakaszokon kompenzálták volna a viszonylag csekély mértékű újabb területvesztésért.⁵⁷ A megállapodást azonban a likvidációs tárgyalások október 10-i megszakadása miatt akkor nem véglegesítették, ezt követően pedig elsősorban azért nem került erre sor, mert – megváltozott taktikája részeként – a román fél immár következetesen került minden olyan lépést, amely a Bécsben kihirdetett határok szentesítését jelenthette volna.

51 Vörnle-iratok. Napi jelentés, 1940. szeptember 16., MOL K 63 1940-27/7., 254. cs.

52 Arh. M.A.E., fond 71/ România, vol. 507., 166–167. f.

53 Vörnle-iratok. Napi jelentés, 1940. szeptember 17., MOL K 63 1940-27/7., 254. cs.

54 Arh. M.A.E., fond 71/ Ungaria, vol. 100., 4. f

55 A kisebbségi kérdés kiéleződése és a magyar–román viszony megromlása 1940 őszén végül megsemmisítette az észak-erdélyi románság parlamenti képviselőtételének tervét.

56 Lásd Arh. M.A.E., fond 71/ România, vol. 507., 165–177. f.

57 Arh. M.A.E., fond 71/ România, vol. 507., 165–177.f. A kataszteri elv következetes érvényesítése mintegy 1000 km² újabb területvesztéséget jelentett volna Romániának. (Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 50., 106. f.)

Román „taktikai irányváltás”

A kétoldalú tárgyalásokat folyamatosan beárnyékolta az észak-erdélyi románok elleni atrocitások és a dél-erdélyi magyarság üldözése, rontva a megegyezés esélyét. Már a tárgyalások kezdetén a román küldöttség egy nyolcpontos jegyzéket nyújtott át a magyarok által elkövetett erőszakos cselekményekről (megemlítve az ördögkúti és Bánffy-hunyadi eseteket is), azok kivizsgálását követelve.⁵⁸ Szeptember 19-én Vörnle hívta fel Pop figyelmét arra, hogy Dél-Erdélyből tömegesen utasítják ki a magyar nemzetiségű vasutasokat és más alkalmazottakat, felmutatva neki a dicsőszentmártoni prefektus erre vonatkozó rendeletét. Vörnle retorziókkal fenyegetett, Pop pedig megígérte, hogy az ügyben még aznap este személyesen fog összeköttetésbe lépni Antonescu államvezetővel.⁵⁹

Október 2-án Pop egyebek mellett a Bihar megyei román telepések kiűzését sérelmezte, és ismét a kisebbségi egyezmény megkötését sürgette. Vörnle erre kategorikusan kijelentette: amíg tart a romániai magyarság üldözése, a kisebbségi szerződésről nem hajlandó tárgyalni. Pop azt kezdte bizonyítani, hogy egy ilyen szerződés helyreállíthatná a bizalmat, mire Vörnle „leszólta”: „egy lovat sem lehet hátulról felkantározni: előbb meg kell teremteni a kisebbségi szerződés megkötéséhez szükséges légkört, és csak azután lehet azt megkötni”. „De hová fog ez vezetni?” – kérdezte Pop. Vörnle harciasan azt válaszolta, hogy „előbb-utóbb háborúra fog vezetni. Jelenleg persze nem, de a jövőben biztosan, mert a magyar kormány nem csinál titkot abból, hogy az erdélyi magyarság ügyét a szíven viseli és annak jövőjét, ha kell, a honvédség fogja biztosítani.”⁶⁰

Pop számára ezzel egyértelművé vált, hogy nincs esély a messzemenően legfontosabb román célkitűzés megvalósítására: az észak-erdélyi románság helybenmaradását s az elmúlt 22 évben többségi nemzetként kivívott jogainak (magyar szemszögből: előjogainak) megtartását biztosító kisebbségi szerződés megkötésére. Ezért arra a következtetésre jutott, hogy „a tengelyhatalmak határozott és energikus beavatkozása nélkül nem lehet kijutni a magyar kormány által előidézett zsákutcából.” Bukarestbe küldött táviratában új döntések meghozatalát szorgalmazta, és október 5-ére személyes találkozót kért Antonescu tábornokkal.⁶¹

Másnap, október 3-án megbeszélést folytatott a budapesti német követtel, Otto von Erdmannsdorffal.⁶² A találkozó során Pop a magyar kormányt tette felelőssé a tárgyalások megakadásáért, és az alábbi – „taktikai irányváltással” felérő – intézkedésekkel vélte megtalálni a zsákutcából kivezető utat: 1) vegyes olasz–német vizsgálat indítása az erőszakos cselekedetek feltárására, a vétkesek megbüntetésére; 2) olasz–német megfigyelők küldése a fontosabb észak- és dél-erdélyi helységekre; 3) a dél-erdélyi magyarságot érintő megtorlások alkalmazása minden téren, német–olasz

58 HL, VKF 4767/el. 1-1940.

59 Vörnle-iratok. Napi jelentés, 1940. szeptember 19., MOL K 63 1940-27/7., 254. cs. Pop már szeptember 16-án arra kérte Antonescut, hogy „a nagyon nehéz tárgyalásokra” való tekintettel hívja fel az illetékes állami szerveket és a lakosságot a magyarokkal való korrekt bánásmódra. (Arh. M.A.E., fond 71/ Ungaria, vol. 90., 69. f.) Mint már említettük, Antonescu másnapi nyilatkozatában ezt meg is tette, de ez nem enyhített a dél-erdélyi magyarság helyzetén.

60 Vörnle-iratok. Napi jelentés, 1940. október 2., MOL K 63 1940-27/7., 254. cs.; Pop beszámolóját a találkozóról lásd Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 47., 22–25. f.

61 Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 47., 25. f.

62 Lásd Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 47., 33–36. f.

ellenőrzés mellett.⁶³ Nem tudjuk, a magyar kormány már említett, október 4-i retorziós lépését befolyásolta-e Pop ezen közlése a tervezett román megtorlásokról. (A német követ feltehetően szolt erről Csákynek a másnapi, 4-i találkozójukon.) Az viszont valószínű, hogy a több száz észak-erdélyi román kitoloncolása megerősítette Valeriu Pop meggyőződését a Magyarországgal szembeni irányváltás szükségességében.

Az államvezetővel történt, október 5-i találkozója másnapján Pop hét pontban foglalta össze az Antonescu által jóváhagyott javaslatát. Ezek közül a legfontosabbak: a Berlin és Róma felé irányuló román diplomáciai akció erősítése annak érdekében, hogy a tengelyhatalmak gyakoroljanak „drasztikus” nyomást Budapestre; német–olasz vegyes vizsgálóbizottságok felállítása; haladék nélküli megtorlás a dél-erdélyi magyar kisebbséggel szemben. Ami a megtorlást illeti, azt a tervek szerint módszeresen és szervezeten kellett végrehajtani, de „rémtettek és brutalitások nélkül, a tengelyhatalmak képviselőinek tudtával és megfigyelésével”. Az intézkedéssorozatnak átfogónak kellett lennie, hogy érintse az egyházat, az iskolát, a gazdasági-pénzügyi szervezetet, a magyar kisebbség szabadságát és vagyonát, a sajtót. A koncentrációs táborok és a kitaszítások lehetőségével is számoltak.⁶⁴ A találkozón Antonescu megerősítette Pop teljes körű felhatalmazását a budapesti tárgyalásokra, és elrendelte egy Magyarország elleni propagandakampány folytatását.⁶⁵

A román kormány elsődleges, deklarált célja továbbra is az észak-erdélyi románság demográfiai, politikai, gazdasági pozícióinak lehetőség szerinti megőrzése volt. Új elem, hogy kétoldalú tárgyalások helyett immár a tengelyhatalmak közvetlen beavatkozását szorgalmazta, amire egyébként a döntőbírói határozat 7. pontja lehetőséget adott.⁶⁶ Meglátásunk szerint az irányváltásban burkoltan benne rejtett a később már nyíltan is megfogalmazott célkitűzés: az ugyanis, hogy a tengelyhatalmak előtt rá kell mutatni a bécsi „diktátum” minden téren abszurd következményeire és arra, miszerint a döntést tulajdonképpen a magyar fél érvényteleníti azzal, hogy az észak-erdélyi románok üldözésével megszegi annak előírásait. A fenti érvelés logikája mentén haladva már a nagyhatalmi döntés alapját és jogosságát is meg lehetett kérdőjelezni, a kisebbségi kérdés mellett pedig Észak-Erdély területi hovatartozása is felvethetővé vált.⁶⁷

63 Bukarestbe való elutazása előtt néhány órával, 4-én – Erdmannsdorff javaslatára – Pop találkozott Csákyval. A magyar külügyminiszter kizárta a két ország közötti háború lehetőségét, de Vörnléhez hasonlóan a kisebbségi szerződés megkötését a két ország közvéleményének kellő „megnyugvásához”, a megfelelő légkör megteremtéséhez kötötte, hogy végre is lehessen hajtani a megkötött szerződést. Pop „teljesen célszerűtlennek” tartotta az elgondolást, szemére vetve Csákynek, hogy a magyar fél következetesen elutasítja az erőszakos cselekedetek megelőzését és kivizsgálását szolgáló magyar–román vegyes bizottságok felállítására vonatkozó román javaslatot. (Pop beszámolóját lásd Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 47., 37–39. f.)

64 Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 47., 63.f. A román nagyvezérkar már 1940. szeptember 20-án javasolta a dél-erdélyi magyarokkal szembeni megtorlást. (Arh. M.A.E., fond 71/ Ungaria, vol. 100., 19–20.f.)

65 Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 47., 62.f.

66 „Amennyiben valamely kérdésben nem tudnának [a magyar és a román kormány – L. B. B.] megegyezni, úgy a kérdést végérvényes eldöntés végett a birodalmi kormány és az olasz királyi kormány elé terjesztik.” Lásd L. Balogh: *A magyar–román kapcsolatok...* i. m. 10. melléklet, 390. p.

67 Ion Antonescu első berlini és római útja során, 1940 novemberében már nyíltan bírálta Hitler és Mussolini előtt a második bécsi döntést, értésükre adva, hogy Románia soha nem fog beletörödni Erdély egy részének az elvesztésébe. Lásd *Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939–1944*. Bev., jegyz., vál. Ránki György, Budapest, Magvető, 1983. Első kötet 180., 191–192. p.

A tárgyalások megszakadása

Október elején a magyar kormány taktikájában is változás állt be. A kiutasításokkal egyrészt az erő alkalmazásának útjára lépett, másrészt a kétoldalú tárgyalások helyett maga is a tengelyhatalmak beavatkozását kérte. Nem tudjuk, ez utóbbi elhatározásával csak a román kormány hasonló lépését kívánta-e megelőzni, netán a retorziós intézkedések nem kívánatos hatását próbálta ily módon kivédeni, vagy valóban nem látott más kiutat a zsákutcába jutott tárgyalásokból. Vörnle mindenestre október 5-én⁶⁸ „valóságos szabotázzsal” vádolta a román tárgyalófelet, „lassúságot és rosszhiszeműséget” vetve a szemére. Azzal fenyegette Crutzescut, ha így folytatódnak a dolgok, plenáris ülést javasol Popnak, ahol bejelenti a tárgyalások kudarcát. Értésére adta, ez esetben Magyarország kénytelen lesz a tengelyhatalmak beavatkozását kérni a bécsi döntés végrehajtása érdekében, bár a kérésnek „feltehetően kellemetlen következményei lesznek mind Románia, mind Magyarország számára, s azokat nyilván kiskorú, a politikai nagykorúság híján lévő államokként kezelik majd”.⁶⁹ Október 7-én Crutzescuval egyértelműen közölték a magyar külügyminisztériumban: Budapest elveti az atrocitások kivizsgálása céljából létrehozandó, a románok által szorgalmazott magyar–román vegyes bizottság létrehozását. „Nem mintha rejtegetni valója lenne”, hanem azért, mert a Románia által Berlinben és Rómában folytatott magyarelles propaganda következtében a kérdés túlhaladta a román–magyar kapcsolatok kereteit, ezért a magyar kormány német–olasz beavatkozást kér.⁷⁰

A Budapestre való visszatérését követően Pop október 10-én találkozott újból – és a likvidációs tárgyalások során utoljára – Vörnlével. A találkozáson Pop felolvasott egy aznapi keltezésű, terjedelmes emlékiratot, amelyben – a magyar félre hárítva a felelősséget – a román kormány bejelentette, hogy a magyarországi román kisebbség ügyében kénytelen a tengelyhatalmak kormányaihoz fordulni döntés végett. A dokumentum részletesen kitért arra, hogy Budapest nem akar kisebbségi szerződést kötni, továbbá a magyar kormány szemére vetette, hogy 1940. szeptember 15-én felügyelőket nevezett ki az észak-erdélyi pénzügyi, ipari és kereskedelmi vállalatokhoz.⁷¹ A legsúlyosabb „vádponthoz” az volt, hogy „lelkiismeretlen bánásmódnak” vetik alá a román lakosságot, ami „kínzások, súlyos verések, mindenfajta erőszak, sőt agyonlövések és tömeggyilkosság” révén nyilvánul meg. A memorandum a románok „legbrutálisabb és legembertelenebb módon” végrehajtott kiutasításait is megemlíttette, végül úgy összegzett, hogy a Magyarország által „elfoglalt” területen élő román lakosságot „törvényen kívülre” tekintik és így is bánnak vele, a magyar kormány pedig „vagy nem akarja, vagy nem tudja biztosítani a román lakosság életét és vagyonát”.⁷²

A felolvasás alatt – Pop beszámolója szerint – kisebb incidens is történt. A tömeggyilkosságok említése során Pop szerint Vörnle „az asztalt ütte az öklével félbeszakított, azt állítva, hogy hazug állítások. Erre én is az asztalt ütöttem az öklömmel és azt válaszoltam, hogy engedi meg magának ezt a kirohanást, amikor a tiszta igazságra

68 Crutzescu jelentése az október 6-i dátumot viseli, de a találkozóra valószínűleg az előző nap került sor. 69 Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 47., 61. f.

70 L. Balogh: *A magyar–román viszony és a kisebbségi kérdés...* i. m. 85. p.

71 Válaszlépésként a román kormány 1940. szeptember 30-án a dél-erdélyi magyar vállalatokhoz nevezett ki felügyelőket. 1941 májusában kölcsönösen eltörlik e rendelkezéseket. (Arh. M.A.E., fond 71/ Románia, vol. 16., f. 15.)

72 Az emlékirat szövege románul: Arh. M.A.E., fond 71/ Románia, vol. 507., 75–80. f. Magyarul lásd Csáky összefoglalóját: Csáky szájméltávirata, 1940. október 10., MOL K 63 1940-27/7.

mutatok rá, amit ellenőrizni lehet. Ezt követően visszafogottabban végighallgatott és ismertetett néhány nyilatkozatot állítólagos meggyilkoltak részéről, akiknek azonban nem történt semmi bajuk.”⁷³ Érdemi megbeszélésre nem került sor a két küldöttség-vezető között, és a találkozó vége egyben a tárgyalások megszakítását is jelentette.

Ezt követően Pop már másnap elutazott hosszabb időre – Antonescu megbízásából – Berlinbe, hogy megnyerje a birodalmi kormányt Románia ügyének a magyar–román konfliktusban, s egyben biztosítsa Németországot arról, hogy országa minden téren kész a legszorosabb együttműködésre a tengelyhatalmakkal.⁷⁴ Elutazása előtt távirati úton kérte a román kormányt, hogy „abszolút semmiféle megtorló intézkedést ne hozzanak addig, amíg Berlin és Róma nem jut valamilyen elhatározásra, és őrizték meg a német kisebbséggel szemben az eddigi civilizált és humánus magatartást”. Felhívta a figyelmet a „magyar propagandára”, amely a dél-erdélyi magyarokkal szembeni „barbár és brutális” román bánásmódról szóló híreket terjeszti, s amely értesülései szerint Erdmannsdorffra is hatott. Ezért „sürgősen vissza kell nyerni az elvesztett terepet egy jól irányított, nagyon aktív, egységes és abszolút ellenőrzött tényekre alapozott propagandaakcióval” – írta.⁷⁵

A 11-én keltezett magyar emlékirat a likvidációs tárgyalások kudarcáért Bukarestet tette felelőssé, a tárgyalások „módszeres szabotázsával” vádolva a román felet. Kifejtette, hogy a tárgyalásoknak az Észak-Erdély átadása nyomán felmerült kérdéseket kellett volna megoldaniuk, a román fél ellenben a kisebbségi egyezmény megkötését helyezte előtérbe, holott a döntőbíróasági végzés azt nem is írta elő. Megismételte a magyar álláspontot, miszerint egy ilyen szerződés megkötése a tárgyalások végpontját, nem pedig a kezdetét kell, hogy jelentse. Megjegyezte, addig is a magyar kormány ideiglenes intézkedéseket hozott a román kisebbség érdekében az iskolák, az egyházak, a fizetések és a nyugdíjak terén. Visszautasította a román emlékirat vádjait, többek között megjegyezve: a kiutasítottaktól nem vették el az ország elhagyásakor az egész vagyonukat, a cipőjüket sem, amint azt gyakran a román hatóságok tették, s nem irattak alá velük nyilatkozatot, hogy önként hagyták el az országot.⁷⁶ A memorandum végül megállapította, hogy a román kormány szakította meg a tárgyalásokat.

1940. október 10-én tehát megszakadtak a közel egy hónapja elkezdődött likvidációs tárgyalások.⁷⁷ A román küldöttek többsége hazautazott, néhányan azonban Buda-

73 Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 47., 73. f.

74 Mihail Manoilescu volt külügyminiszter ugyanezzel a küldetéssel, Olaszország megnyerése érdekében utazott Rómába. Kettejük tárgyalásairól lásd Pușcaș, Vasile (ed.): *Transilvania și aranjamentele europene, 1940–1944*. [Erdély és az európai rendezések, 1940–1944.] Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane. Fundația Culturală Română, 1995, XXXII–XXXV. p.

75 Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 47., f. 72. 10-én este Pop még találkozott az éppen Budapesten tartózkodó Gyárfás Elemérrel, aki megemlítette neki a dél-erdélyi, százbonyhai lakos gróf Bethlen Ádám esetét a román határőrökkel, akik a magyar–román határnál – bár rendben voltak az iratai – feltartóztatták a gróft, 15 botütést mértek rá, elvették a pénzét és az óráját. Az esetről Crutzescu is beszámolt Popnak, elmondva, hogy Magyarországon felháborodást keltett az eset. Pop kérte Bukaresttől az eset sürgős kivizsgálását, hogy „oszlassák el ezt a kedvezőtlen légkört az elnyomott és halálra gyötört románok sorsának oly fontos pillanatában”. (Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 47., 86. f.)

76 Az emlékirat szövege románul: Arh. M.A.E., fond 71/ România, vol. 507., 81–83. f. A magyar álláspont lényegének összegzésére lásd Csáky összefoglalóját: Csáky számjeltávirata, 1940. október 10. MOL K 63 1940-27/7.

77 A tárgyalásokat övező feszült, bizalmatlan légkörre jellemző, hogy Corneliu Dragalina tábornok, a határ-megállapító bizottság román elnöke részletes jelentést küldött Antonescunak arról, miként próbálták a tárgyalások ideje alatt a magyar vendéglátók a román tárgyalóküldöttséget megmérgezni egy margitszigeti szállodában. (Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 50.) Az esetre vonatkozó egyéb adattal nem találkoztunk.

pesten maradtak kisebb, technikai jellegű ügyek (kishatárforgalom, pénzügyek) lezárása végett. A határmegállapító bizottságban október 18-ig folyt a munka, és habár, mint láttuk, közel álltak a megegyezéshez – politikai akarat hiányában – megállapodás végül nem született.⁷⁸ Az utolsó román küldöttek december elején hagyták el Budapestet.⁷⁹

Eltérő taktikák, egymással szembenálló nemzetstratégiák

Miként alakult a magyar–román viszony az ezt követő hetekben–hónapokban? A tengelyhatalmak eleget tettek a két fél kérésének, és október közepén egy német–olasz vegyes bizottság alakult az Észak- és Dél-Erdélyben elkövetett atrocitások kivizsgálására. Az ún. Altenburg–Roggeri bizottság október 17–27-e között folytatta le a helyszíni vizsgálatot. Az összefoglaló jelentés kivonatát,⁸⁰ egy-egy szóbeli jegyzék kíséretében, a magyar és a román kormány is december elején kapta meg. A jelentés mindkét fél felelősségét megállapította az atrocitások terén,⁸¹ a szóbeli jegyzék pedig egyebek mellett fel szólította a két kormányt, haladéktalanul kezdjék újra a megszakított tárgyalást.⁸²

A tárgyalások újratekzésére azonban nem került sor. A román kormány ehelyett 1941 tavaszán egy sor emlékiratot intézett a tengelyhatalmakhoz, ismét felpanaszolva az észak-erdélyi románok nehéz helyzetét. Ez már a bécsi döntés érvénytelensége bejelentésének (1941. szeptember 15.) a diplomáciai előkészítése volt. Az 1940 őszen körvonalazódott új irányvonalnak megfelelően ugyanis Bukarest egyre nyilvánvalóbban annak igazolására törekedett, hogy a bécsi döntés lényegében érvénytelennek tekinthető, mivel a magyar fél folyamatosan megszegi annak előírásait. Ezzel összefüggésben lépten-nyomon érzékeltetni kellett a tengelyhatalmak előtt a bécsi döntés abszurditását. Sturdza külügyminiszter szavaival: „semmi ne köttessék véglegesen Magyarországgal, hagyjunk minél több időt eltelni, hogy megmutathassuk a Bécsben előidézett helyzet gazdasági és földrajzi abszurditását”.⁸³

A gazdasági nyomásgyakorlás már közvetlenül a bécsi döntés után is a román politikai eszköztár részét képezte Magyarországgal szemben. Az elképzelés lényegét 1940. október 4-én Crutzescu részletesen is felvázolta. Eszerint a kellő időben alkalmazott gazdasági nyomásgyakorlással Bukarest meg tudja bizonyos mértékig akadályozni a magyarokat abban, hogy „románellenes akciójukban túllépjenek bizonyos határt”. „Minden jövődöbéli egyezményt – javasolta Crutzescu –, amely megkönnyíti majd a magyaroknak az átmenő forgalmat a Kolozsvár–Marosvásárhely vasútvonalon, megkönnyíti a városok és ipari üzemek ellátását román kőolajjal, Kolozsvár ellátását a mi földgázunkkal stb., természetesen rövid távra kell megkötni, megadotva nekünk bármikor a visszavonás vagy a módosítás lehetőségét. Ugyanilyen természetű [intéz-

78 Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 50., 113–117. f.

79 Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 370., 28. f.

80 A dokumentumot közli Pușcaș: i. m. 3–13. p. A bizottság megalakulásának körülményeiről lásd A *Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról, 1933–1944.* Összeállította Ránki György és mások. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 360. sz. irat.

81 A vegyes bizottság szerint a tömegmészárlások miatt (elsősorban Ipp és Ördögkút) a magyar felet nagyobb felelősség terhelte. (Uo. 12. p.)

82 A jegyzék a bécsi döntés határainak végleges meghúzását javasolta, mégpedig, „ha lehetséges”, a kataszteri elv alapján (a magyar álláspontot igazolva ezzel), de a román félnek is kedvezett, amikor kisebb-szerű szerződés megkötését ajánlotta. (Uo. 15. p.)

83 Sturdza 1940. december 14-én, egy belső tanácskozáson elhangzott szavai. Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 48., 103. f.

kedés – L. B. B.] például a Székelyföldre néző határok lezárása, amelynek következménye az egész térség megfojtása stb.”⁸⁴

Antonescu tábornok is tudatában volt a gazdasági nyomásgyakorlás fontosságának, és kezdetektől fogva alkalmazta ezt az eszközt. Pop emlékezete szerint a likvidációs tárgyalások elején Antonescu úgy határozott, hogy „a politikai kérdések elsőbbséget élveznek az egyéb természetű kérdésekkel szemben, és addig, amíg a Magyarországon lakó románok nem kapnak státútumot, Magyarországnak nem adható semiféle gazdasági vagy pénzügyi kedvezmény”.⁸⁵

A magyar kormánynak azonban nem volt szándékában „státútumot” adni az észak-erdélyi románok számára, főleg olyant nem, mint amilyen az átnyújtott román tervezet lehetett – az ugyanis feltehetően politikai és területi autonómiát, valamint a magyarországi németekéhez hasonló státust követelt. Magyar szemszögből a román követelés csupán „átlátszó taktika” volt, és – Csáky szavaival – a románok azért akartak kisebbségi szerződést kötni, „hogy ezzel konszolidálják 22 év alatt elkövetett gázságaikat, magyar egyházak, intézmények, városok stb. vagyonának román célokra való átírását stb., és ilyen egyezmény megkötése után a többi (...) tárgyalásokat idők végéig elhúzni”.⁸⁶ „Mi abból indulunk ki, hogy az 1918-i állapotot, és nem az 1940-ik évi helyzetet rögzítsük le” – összegezte néhány évvel később Ghyczy Jenő, a külügyminiszter akkori állandó helyettese.⁸⁷

Bukarest legfőbb célját Észak-Erdély visszaserzése képezte, ezt szolgálták a nemzetiségpolitikai elképzelései is: az észak-erdélyi románság megtartása és lehetőség szerinti megerősítése, valamint Dél-Erdély megtisztítása a magyaroktól. A magyar kormányzat viszont a második bécsi döntést a trianoni békeszerződés részbeni orvoslásaként fogta föl, olyan végleges impériumváltozásként, amelyet Románia is elfogadott és aláírt. Ebből következőleg feljogosítva érezte magát olyan intézkedések megtételére, amelyek az észak-erdélyi magyarság által korábban elszenvedett legkirívóbb igazságtalanságok és jogtalanságok „részbeni reparálására” adtak módot, helyreállítva a nemzetiségek közötti „igazságos egyensúlyi helyzetet”.⁸⁸

Ebben a keretben, a fenti megszorításokkal kell értelmeznünk Teleki Pál miniszterelnök „Szent István-i” nemzetpolitikai elképzeléseit is. A miniszterelnök többször kiemelte a bécsi döntés után is, hogy „Magyarország olyan kisebbségi politikát fog folytatni, amely igazságon és méltányosságon fog alapulni, tehát ez a kisebbségi politika európai lesz és magyar”⁸⁹ – de az elgondolása nem, vagy csak részben valósult meg. Őszinte szándékát keresztülhúzta a bécsi döntés utáni magyar–román szembenállás, akárcsak a katonai közigazgatás elhibázott lépései. Maga Teleki is nagyot hibázott 1940. október 4-én, amikor „elveszítette a türelmét” és a retorzió eszközához nyúlt, a nyers erő alkalmazását választva.

Az „idegháború” kimenetelét azonban – Erdély kérdésében legalábbis – a második világháború végén a győztes nagyhatalmak döntötték el.

84 Crutzescu 1940. november 4-i jelentése a román külügyminiszternek. Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 47., 43. f.

85 Valeriu Pop 1940. december 2-i levele Ion Antonescu tábornoknak. Arh. M.A.E., fond 71/ Transilvania, vol. 48.

86 Csáky István számjeltávirata, 1940. október 10., MOL K 63 1940-27/7-II., 253. cs.

87 MOL K 27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1943. április 6. I. rész.

88 L. Balogh: *A magyar–román viszony és a kisebbségi kérdés...* i. m. 87. p.

89 Gróf Teleki Pál miniszterelnök Kolozsvárról rádiósószatot intézett a tengerentúli magyarokhoz. *Ellenzék*, 1940. szeptember 18.